

נשקי מוט בעולם העתיק

נשקי מוט. מימין לשמאל: ספטום, מוט-גרזן / האלברד, האלברד, חנית, קופיץ, מוט-גרזן, האלברד. החנית והחרב מייצגות יחד את המלחמה עצמה בהיותן הנשק האישי של המלכים והקצינים הבכירים (תצוגה בטירת ניגדן, גרמניה)

היא והחרב מייצגות יחד את המלחמה עצמה בהיותן הנשק האישי של המלכים והקצינים הבכירים. מעניין כי בנבואה מקבילה אך הפוכה אצל יואל הנביא, החנית מתחלפת ברומח. אף כי בתקופת המקרא החנית מצויה פחות מן החרב היא עדיפה עליה מכמה בחינות; היא חזקה יותר מן החרב וניתן להחזיק אותה ביד או לזרוק אותה למרחק, כפי שעשה שאול כמה פעמים. ועוד אנו למדים שהחנית הייתה צמודה ללוחמים והם היו אף ישנים איתה. אנו קוראים בספר **שמואל א** (כו: 7) כי שאול ישן במעגל עם לוחמיו וחניתו מראשותיו. אף ביום, בכל המצבים שבהם הוא מופיע, "חניתו בידו". כפי שחיילינו מצווים לעיתים לישון ולנוע כשהנשק האישי צמוד אליהם, כך היה שאול צמוד לחניתו. בתקופת שאול ודוד החנית היא הנשק היחיד ואילו הרומח איננו נזכר כלל, לא בספר **שמואל** ולא בספר **תהלים** שהוא

חוץ־שמי כלשהו. המילה נמצאת פעמים רבות במקרא, בייחוד בספרים המכילים מלחמות: **שמואל, מלכים, דברי הימים**. המשמעות ברורה והיא ניתנת במדויק במילון אבן־שושן: "כלי זין בצורת קנה שבראשו דרבן מתכת חד ושנון". החנית הייתה נשק אישי גם של המפקדים הבכירים ביותר; שאול המלך השתמש בחנית בכל הקרבות, וסיפור תפיסת חניתו בידי דוד בפעולת קומנדו לילית (**שמואל א**, פרק כו) מעיד על כך שהחנית סימלה את הנשק האישי של החיילים. מכל ארסנל הנשק שהיה ברשות שאול, דוד לקח רק את החנית והוסיף לה את המימייה (צִפְחַת הַמַּיִם). על חשיבותה האדירה של החנית בצבאות בתקופת בית ראשון יעידו דבריו האלמותיים של ישעיהו הנביא, החקוקים בכניסה לבניין האו"ם בניו יורק, וְכַתְּתוּ חֲרָבוֹתָם לְאֵתִים וְחַנְיֹתוֹתֵיהֶם לְמַזְמְרוֹת" (**ישעיה**, ב: 4).

נעסוק הפעם בשלושת נשקי המוט העיקריים של העולם העתיק, אשר שימושם הצבאי פסק לפני שנים ונותר בצורה מזערית בטקסים. כלי נשק אלה שימשו הן להתקפה הן להגנה. אף כי כלים אלה יצאו משימוש צבאי מאות שנים לפני הקמת מדינת ישראל וצה"ל, נוהגים להעניק את שמותיהם לכלי נשק חדשים ואף ליחידות מסוימות בצה"ל. כך יש רקטות ומרגמות חדישות בשם כל אחד מן הכלים, כגון מרגמת "חנית", יחידת "כידון" במוסד, רקטת "רומח". כמו כן, ודאי זכורה לכולנו אח"י חנית, ספינת חיל הים שנפגעה במלחמת לבנון השנייה מול חופי לבנון.

חנית

המעקב אחר האטימולוגיה של המילה חנית קשה כיוון שהיא איננה מופיעה בשפה שמית נוספת, וטרם נמצאה מילה לא שמית היכולה להצביע על מוצא

ד"ר אשר שפירי, בלשן, עורך ומתרגם. מתמחה בלשון העברית ובסוציולוגיה של הלשון. חיבר את מדרין העריכה "ניסוח בעברית"

יצירתו של דוד. בחנית משתמשים כולם, החל בגלית הפלשתי וכלה באבישי ובניהו. לעומת זאת, בתקופת המלכים המאוחרים הרומח תופס את מקום החנית.

החלק הארוך בחנית היה ניצב ארוך עשוי עץ המתואר "כמנור אורגים", והחלק העליון החד, דמוי הסכין, נקרא "להב החנית" (**איוב**, לט: 23). לחנית לא היה נדן, אולי בגלל אורכה, ולכן היו מחזיקים אותה ביד, בייחוד הפרשים והחיילים בשורות הראשונות של ההתקפה או ההגנה. הביטוי "הַרְק חֲנִית וְסָגַר לְקִרְאֵת הַדְּפִי" (**תהלים**, לה: 3) אין פירושו לשלוף מן הנדן, אלא להפעיל, לזוז, משמעות המצויה בהקשרים אחרים.

על העוצמה של הנשק הזה אנו למדים ממעשה רציחתו של עשהאל בן צרויה, אחיו של רמטכ"ל צבא דוד, בידי אבנר בן נר, רמטכ"ל צבא שאול, בברכת גבעון: "וַיִּכְּהוּ אֲבִנְרָא אַחֲרֵי הַחֲנִית אֶל-הַחֲמֹשׁ וַתִּצֵּא הַחֲנִית מֵאֲחֲרָיו וַיִּפְּלֵשֶׁם וַיָּמָת" (**שמואל ב**, ב: 23). החנית חדרה את גופו באזור הצלעות ויצאה מן הצד השני. לא היה סיכוי לשרוד מכה כזאת.

אף על פי שהמילה איננה בשפות שמיות אחרות, נראה כי השורש שלה הוא חנ"ה, שורש רווח ומוכר בעברית מן המקרא ועד ימינו. לשורש הזה, בין היתר, משמעות בסיסית של "נטה" ואף "נשען". כך גם השורש בערבית.

לעומת המקרא, שבו המילה נמצאת כ-50 פעם, בלשון חז"ל היא איננה כלל. היא נמצאת מעט בפיט וחוזרת בעוצמה בלשון ההשכלה. היא הייתה חביבה על מנדלי מוכר ספרים במיוחד אך גם על הסופרים שאחרי תקופת ההשכלה, וביאליק בראשם.

החנית אינה משמשת כלי מלחמה כבר מאות רבות של שנים ולכן היא נדירה בתפוצתה בלשון, ואין לה שום מקום בצבא, גם לא בשימוש טקסי, כמו שיש לחרב.

כידון

הכידון דומה לחנית ועל כן יש המתבלבלים ביניהם. הוא כלי נשק עתיק מאוד ומשמש במקרא את הלוחמים. המילה "כידון" נמצאת במקרא פעמים אחדות, דבר המעיד על תפוצתה המוגבלת. הכידון מופיע בצוואת עם כלי נשק דומים: "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי אֶתָּה בָּא אֵלַי בְּחָרֶב וּבְחֲנִית וּבְכִידוֹן" (**שמואל א**, יז: 45) וירמיהו מזכיר אותו עם הקשת. מאלפת התקבולת למילה "תותח" אצל איוב, שעל כך כבר כתבנו בעבר.

יש הרואים אותו כלי ארוך יותר מן החנית ויש הרואים אותו קצר וקל יותר. ייתכן שהיו שני כלי נשק שכוננו "כידון", כפי שמציין אבן-שושן במילונו. בקרב השני של ישראל על הַעִי בפיקודו הישר של יהושע, אנו קוראים: "וַיֵּט יְהוֹשֻׁעַ בְּכִידוֹן אֶשְׁרֵי בְּיָדוֹ אֶל הָעִיר" (יהושע, ח: 18). הוא נטה בכידון כדי שהאורב שהיה בצד השני של הנחל יוכל לראות. מכאן מסיקים פרשנים אחדים שהכידון היה ארוך עד כדי כך שהאורב יכול היה לראותו ממרחקים. אולם רש"י מפרש במילה לועזית. כך הוא נוהג בכל מקרה שנתקל במילה קשה מאוד. הלעז שהוא משתמש בו פירושו בצרפתית עתיקה "חרב קצרה", כעין כידון המשמש גם בראש הרובים.

כמו החנית, גם הכידון היה מורכב מניצב ומלהב. כידונו של גלית היה עשוי מנחושת, אך לא ברור אם כולו או רק הלהב.

השורש הזה, כד"ן, נמצא גם בשפות שמיות אחרות. כך הוא נמצא באכדית במשמעות של "להגן" ובערבית במשמעות התקפית דווקא. במקרא המילה מופיעה מעט פעמים, פחות מעשר, ובלשון חז"ל היא איננה. אחרי שימוש מוגבל בלשון ההשכלה היא חוזרת ביצירות הסופרים הקלסיים, ובראשם ביאליק. עוד נמנו עם מחבבי המילה מאפו וז'בוטינסקי.

כיום המילה נמצאת בשימוש משולש, שאחד מהם פסול. הראשון הוא שארית של השימוש הצבאי במשמעות של כעין חרב קצרה המורכבת על קני הרובים. השני הוא בספורט, במקצוע האתלטיקה המכונה "הטלת כידון". השלישי הוא המשובש, והוא מוט הגה האופניים או האופנוע, בשל דמיון הצלילים למילה הצרפתית guidon. האקדמיה ללשון העברית פוסלת שימוש זה וממליצה על המילה הַגָּה.

רומח

הרומח הוא כלי נשק הדומה לחנית ומצוי במקרא מעט פעמים. בפעם הראשונה אנו פוגשים אותו בתורה, כאשר פינחס בן אלעזר נוטל בידו רומח ודוקר את זמרי, נשיא שבט שמעון, ואת המדיינית שלו: "וַיִּרְאֵהוּ פִּינְחָס בֶּן-אֶלְעָזָר בֶּן-אֶהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיִּקֶּם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ" (**במדבר**, כה: 7). **בנחמיה** (פרק ד) מסופר כי חצי הנערים עושים במלאכת הבנייה והם חגורים חרבות, ואילו החצי השני עומד על המשמר ומחזיק רחמים, קשתות ושריונות. מכאן שהרומח היה כלי גדול, שאי אפשר היה לשאתו בשעת העבודה. בדומה לחנית, גם הרומח היה עשוי ממתכת והיה צורך ללטשו, פעולה שירמיהו (מו: 4) מכנה "מריקה".

מעניין הפסוק בספר **יואל** שבו הרומח מחליף את החנית שאצל ישעיהו בהיפוך הפעולה. בעוד ישעיהו מציג חזון על שלום עתידי, יואל קורא למלחמת קודש על ירושלים: "כֹּתוּ אֶתִיכֶם לַחֲרָבוֹת וּמִזְמֹרֹתֵיכֶם לְדָמִים" (**יואל**, ד: 9, 10). מכאן מתברר שהיה דמיון בין שני כלי הנשק. חילופי הכלים נובעים כנראה משתי תקופות שונות ששני הנביאים חיו בהן, כאשר ישעיהו קדם ליואל בכ-200 שנה.

המילה הזאת נמצאת בשפות שמיות אחרות, בארמית ובערבית, במשמעות זהה. בניגוד לחנית, היא נמצאת גם בלשון חז"ל, בדרך כלל בצמוד ל"חרב" או ל"מגן". אם כן, הרומח משמש להתקפה ולהגנה כאחד. בתקופה המודרנית, מנדלי מוכר ספרים הוא שהחזיר את המילה לשימוש. מעט סופרים הלכו בעקבותיו, ביאליק וז'בוטינסקי עשו זאת במסורה.

